

да осети *сензибилиџеј* савремене књижевности и да он постане водећи критеријум у избору начина на који ће дела књижевне историје презентовати данашњој публици. Проблем овакве историје књижевности би била њена актуелност, јер би таква историја била релевантна само док доминантан укус у култури одређује генерација за коју је писана. Николић овај проблем посредно разрешава одређујући која је то публика за коју се пише. Иако, како аутор на почетку своје студије наводи, *свако* има Бранкову збирку на полици кућне библиотеке, *свакоме* у овом Николићевом одређењу припадају само они који на су спремни да учине значајан читалачки напор на који су позвани у првом поглављу монографије. Историја књижевности писана за читаоца који у делима трага за уметничком вредношћу и вреднује је изван свега, одговарала би ауторској идеји о херменеутичкој историји књижевности, у којој би врхунско начело била естетска вредност уметничког дела, док би читаоци писце у таквој историји доживели као *живе и наше*. Ипак, Николић не разрешава детаљније како би таква историја књижевности требало да изгледа, пре свега зато што укус данашње публике није укус изабраних појединаца већ масе, а у маси он као доминантне препознаје као представника човека „који ни када најснажније у себи осећа неподношљиву празнину не помишља на душу него одлази у тржни центар”.²² Зато поезија, како истиче, остаје да преживи и да постане не „спасење, него најпре утеха, а онда мука малобројних појединаца”²³, и то баш оних за које је Ненад Николић и написао ову књигу.

Др Тамара М. ЉУЈИЋ
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
tamara.ljujic@gmail.com

ЖИВОТ ЈЕ НАЈОРИГИНАЛНИЈИ СТВАРАЛАЦ

Љубомир Вучковић, *Кој љуци дувана*, Јединство / Панорама, Београд 2023

Кроз рукопис, *Кој љуци дувана* (изгубљене приче) са Шаре допире чисти дах здравог живота српског народа и неуништиве жудње за постојањем, за пуноћом живота и очувањем традиције у причама које је аутор Љубомир Вучковић прикупио из живота. А живот је, као што видимо, неисцрпна ризница искустава, необичних људских судбина и животних порива, најоригиналнији стваралац који изнедри необичне, јединствене и

²² Исто, 304.

²³ Исто, 305.

непоновљиве приче. Призренско-тимочки дијалекат као говор старинаца и даље животворно пулсира у животу Срба на Косову и Метохији, те указује на далеку историјску позадину припадања тим просторима, али све чешће и у стваралаштву савремених писаца са Косова и Метохије, какви су Ратко Поповић, Весна Томић и други, те тако сведочи историјско присуство у том поднебљу и оживљава дух жилавих предака који се нису предавали упркос свим изазовима и страдањима.

Рођен у породици у којој је реч била важна и као професионално искуство родитеља, а која је изнедрила и знаменитог песника Лазара Вучковића који је 1966. трагично изгубио свој млади живот у водама Охридског језера, потврђујући видовитост својих речи („Водо жедна мене”).

Љубомир Вучковић указује на моћ речи да сачува живот и да га обесмрти, а самим тим и дух мештана Горњег Села, који су живели у оквирима своје вере и културе, али су се добро уклапали у окружење које има другачију традицију. Но, старији људи којима је то био матерњи језик, све извесније нестају, те је један овакав подухват архивирања тих речи кроз приче, и додатак песма и заборављених израза, хвале вредан. Остајемо у убеђењу да је неко из САНУ пописао све те изразе као српску нематеријалну духовну вредност, и тамошње топониме, будући да нам се земља бескрупулозно отима и прекраја, а називи места замењују туђим.

Нико и никада више неће моћи да прича ове приче, па сам их зато сачувао за себе и све оне који ће, целог живота, живети телом било где, а срцем у Горњем Селу, Средачкој Жупи, Призрену,

записује Вучковић који је, као и многи други, протеран са свог вековног поседа.

Са истанчаним осећајем за меру аутор „преноси” приче које је чуо од бабе Милојке, којих се сећа из детињства и које је прикупио кроз сусрете са својим земљацима који су се, као и он, расули на све стране света. Ово су приче завети, опомене и поуке да живот ништа не може зауставити нити ућуткати језик који сведочи Биће. Да предачки дух живи у потомцима и чува њихове туге, борбе, љубави, заблуде или идеале.

Приче су груписане у неколико мотивских целина, породица, школа, рат, одлазак мештана у печалбу, свадбе, обичаји... Најчешће се пластично описује понека епизода из живота села или Призрена, а у некима је сажет читав роман, сва трагика људских несналажења, губљења и самоосуде, као у изванредној причи „Пољак”. Ова прича о једном безазленом преступу одаје етику мештана који пресуде себи када је непромишљена грешка, као што је узимање везице младог лука из туђе баште, резултирала смрћу Грозде чија је брука брутално обелодањена као пример другима. Но, и „егзекутор” који је само хтео да упозори да се не понове слични испади, пресуђује себи напуштањем села, што говори о великој

одговорности према послу, моралу средине и себи. Примећујемо да прича садржи врло поучну поенту, и неки данашњи званичници који без имало скрупула отимају од свог народа, морали би да се постиде пред овако доследно изведеним консеквенцама сопствених поступака.

Без ових прича, живот једног поднебља у којем одувек живе Срби на Косову и Метохији, био би потпуно непознат савременим генерацијама, живот без струје, воде у кући, довољно хране, превоза до куће и сл. Ова књига, као културолошко огледало једног доба, стога, далеко превазилази литерарни значај, који је завидан, а уздиже се и до етнопсихолошког уметнички уобличеног документа о једном непоновљивом времену, и данас све теже доступном простору надамак престонице најмоћнијег српског цара Душана.

Била је, тако, блага недеља и учитељ и Петко седели су на чардаку куће Вељковића, поред Бистрице, која је, ко тек пуштена ждребица, прескакала камење и оборена стабла, жудећи да своју лепоту подари царском Призрену.

Широј јавности тај крај (Шар планина) више је познат по сликању живота етничке скупине Горанаца кроз телевизијске емисије које је радио чувени новинар некадашње Радио Телевизије Приштина, Жарко Јоксимовић и необичном језику којим они говоре. Но, књига *Кој љуци дувана* Љубомира Вучковића недвосмислено показује да је то тај исти стари српски језик из времена цара Душана, на основу којег се може реконструисати доба у којем се живело по сасвим другим правилима, у потпуно различитим условима од савремених, а у којима се живот ипак славио, када су стизале нове генерације и настојале да проживе што потпуније и смислеиније своје земаљске дане и ноћи:

Кад ноћ падне на Горње Село, онда је то – ноћ. Нема светла, нема сијалица, светле само звезде над Горњим Селом, велике светле и као набодене на врхове Шаре и Ошљака. Личе ноћу на велику Божићну јелку залуталу у Горњоселску недођију.

Људи рано легну, јер рано и устају. Све друго је мукотрпан рад на отимању летине од зиме.

У кућама је живело неколико генерација, али се знало ко води главну реч, најчешће би то био деда, отац, или као у овим аутобиографским причама, баба која преузима бригу о породици док муж одлази у печалбу најчешће у далеку *Ам(б)ерику*:

Кућа Вучковића била је поред моста на Бистрици, висока, каменом озидана зграда, са два велика чардака, са којих је поглед на реку и село лично на слику са разгледнице. Вучковићи се нису селили. Имали су и

пре рата, а и после рата и за себе и за друге. Станмир је био домаћин куће, брат му је, Анђелко, већ био учитељ у Призрену, па је са Јефом изродио деце таман толико да сви раде, као задруга. Око оваца и свега што иде са овцама, главну реч водила је мајка Милојка, која је дуго била и отац и мајка, јер јој је муж Вучко отишао за Америку још негде „у Турско” (1910–1911) и није се више вратио.

Овако кроки оцртана породична историја говори о способности аутора да економијом речи донесе прецизан опис и ентеријера и живота куће коју описује.

Историјски детаљи у осталим причама дати су само успутно, али довољно јасно. Како је учитељ Анђелко Вучковић, из Горњег Села, из једне тешке забити, која је тек шездесетих година двадестог века добила пут и тиме излазак у свет, отишао у учитељску школу у Скопљу, тада главном граду Вардарске бановине, нека је друга прича коју млађи нараштаји свакако неће разумети јер су последњих деценија у овом делу света ницале нове државице на рачун српског простора. Заосталост ове, и неких других средина (Бањска на северу Косова и Метохије) након Другог светског рата, израз је свесне намере тадашњих југословенских власти да се српски живаљ сели из тих крајева у потрази за лакшим животом и тако другима препушта терен:

Али Краљевину су сачињавале Бановине, а у оквиру Бановина живели су Срби, а тамо где живе Срби престају да важе правила и почињу тражења свакојаких рупа, што у закону, за писменије, што у пракси, за мање писмене.

Прича по којој је књига добила наслов, „Кој пуши дувана”, која има више слојева, у првом плану разоткрива однос према језику, спонтаност с којом се матерњи језик оваплоћује у ситуацијама које су неочекиване. Снага генеративне граматике која се добија наслеђивањем потврђује се кроз духовиту игру учитеља Анђелка, једног од најживописније креираних ликова, који од мештанина тражи да изговори само једну граматички исправну речницу, ради осмишљене игре, што он не успева иако је више пута поновио онако како му је учитељ саветовао. Несумњиво је да је то исконска потреба да човек буде у својој „матерњој мелодији”, како је то песник Момчило Настасијевић формулисао, што је био услов опстанка кроз време где се, као и данас, насрће прво на језик, културу и на крају на земљу.

Обичаји су у књизи описани са пуно животности и детаља који указују на то да је човек увек настојао да овековечи посебне тренутке на јединствен начин у складу са традицијом којој припада. Ево верног описа попут фотографског за будуће етнографске музеје:

У дворишту куће седеле су жене, обучене у традиционалну ношњу жена из Горњег Села: дуга бела кошуља скоро до пета, башча, прслуче, јелек, дуги опасач-појас, саткан од стотине шара и обмотан бар два-три пута око струка (испод кога је моја баба Милојка увек држала по неки комад коцки шећера, тзк. „шећерће”, које је давала само онима које је много волела, јер је коцка шећера била изузетно вредан поклон), а на глави марама, завезана испод браде. Седеле су и преле, јер је вуна била основа свега што се носило у Горњем Селу: чарапа, џемпера, прслучка, шалова, бошчи, једноставно свега.

Део свадбеног ритуала открива прича „Презање”, где се показује да се на свадби родитељи младожење „прежу”, то јест да им се на врат ставља јарам као воловима, што би требало да значи да их чека озбиљан рад, а што изазива хумор и раздрагани смех сватова. Такође је обухваћен и већ заборављени и обичај са посипањем воде да укућани оперу руке, којим невеста симболично показује да ће исказивати поштовање члановима породице у коју је дошла и да ће им бити на услузи... Посебно су дирљиве приче које говоре о одласку очева у печалбу, у далеку Ам(б)ерику, или у друге средине, одакле се поједини нису ни враћали, а новац је редовно стизао. Чезња за породицом, и чезња деце за њима, борба са суровом климом, сметовима који су се нагло обрушавали са литице и затрпавали залутале путнике донети су са много емотивног набоја и сугестивности у казивању као у причама о одласку у Тетово по храну и оној која говори о повратку оца који својој деци носи „бомболе”, а остаће усмрћен у једној таквој непогоди.

Иако је тематика књиге из домена прошлости, она отвара нека важна питања која се тичу не само садашњег времена него и будућности, а то је однос према армији и образовању, који су кључне карике у ланцу постојања једног народа:

Да, било је то време када је војска била понос народа и када је бити војник била велика част. Људи су тако славили поласке синова у војску, да су били спремни да гладују, само да испраћај буде како треба.

Познато је да се из уџбеника избацују родољубиви садржаји и они који подстичу национално осећање поноса због припадања свом етносу, што за последицу има кризу идентитета и лако прихватање туђих вредности науштрб својих:

Па шта учиш учитељу ову децу? Они не знају ни за Краљевић Марка, ни за краља, ни за било шта. Ни да читају не знају. Јадна ли је школа коју си ти завршио и још јаднија деца коју ти учиш! *Како мислиш да од њих Србе љаве љравиш, кад не знају ништа: ни ко су били, ни ко су сада, ни ко ће да буду. За што ли љримац љлаиу, да обољац децу, да на шебе*

лично, да не знају ни ред, ни пошћење. Да ли знају да су Срби. Е, неће иако да буде, неће, док сам ја кмет овде! (подвукла М. Ј. Л.)

Ово је кључни васпитни аспект књиге који спасава част многима који су свесни зла које је притисло српски народ ма где био!

Идејност књиге *Кој љуци дувана* је изванредна, у име живота овде се указује на смисао чувања традиције, поучавања кроз искуства претходних генерација, на улогу литературе у очувању идентитета, самобитности и самосвести. Чини се да још литература није одустала од тога да подсећа на љубав према отаџбини, на задатак њеног очувања, на нужност да бранимо оно што се крвљу плаћало кроз векове да би било сачувано. Где су толике институције у овој земљи које заобилазе ту кључну улогу, поучити будуће нараштаје да буду људи, да буду Срби који воле своју земљу, свој народ, своју историју и културу, свој језик који чува сва искуства минулих покољења. Поштовање других никада није било упитно и то што смо одувек живели са другима јасно говори, а поред осталог, ова допадљива и врло корисна књига и то потврђује.

Но, крајње је време да поуке из добрих књига стигну и до оних који нам кроје судбину.

Љубомир Вучковић је, како сам рече, урадио своје и обогатио нас, забавио, уозбиљио и подсетио шта не смемо заборавити ако желимо да трајемо.

Мр Милица ЈЕФТИМИЈЕВИЋ ЛИЛИЋ
ТВ критичар РТС-а у пензији
Београд
milicalil@yahoo.com

ЖИВОТ С ПОВИСИЛИЦОМ

Гордана Ђилас, *Срце мале њице*, Архив Војводине, Нови Сад 2022

Књига Гордане Ђилас, под насловом *Срце мале њице*, представља интимне књижевне минијатуре које у себи крију читаве приповести, чак романе. На позив уредништва часописа *Повеља*, Гордана Ђилас је, по сопственом сведочењу, за рубрику Позитив написала текст чији наслов је гласио „Десет (не)снимљених фотографија”. Писане махом пред сан, у прекиду сна, ове минијатуре заиста имају нешто од бистрине и прецизности ноћног мира. Моћ књижевности, у односу на моћ фотографије, налази се у способности да се развије филм чија радња не тече сукцесивно, нити само ретроактивно. Та моћ потиче од непостојања рама, како би то рекао Андрић. Или од непостојања временског оквира, који дозвољава да се повежу различити ракурси и временске тачке.